

Jahyllykdan peýda gazanýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 январа, 2025

Jahyllykdan peýda gazanýar JAHYLLYKDAN PEÝDA GAZANÝAR



Berk kesgitlenen çäklerimiz bar, şoň üçinem göwnejaý pikir çekişmelerini gurnap bilemzok. Islendik mesele şahsylaşdyrylýar. Boş gepleriň köplüginden ýaňa dogryny gözden ýitirýäris.

Meselem:

- Eýranda başýapynjany açmak protestleri bar;
- Türkiýede başýapynjasyna kanuny kepillik getirme tagallasy bar.

Şeýle-de Erdogan mälim etdi:

«Medeniýet we turizm ministrliginiň ýanynda Alawy-bekdaşy medeniýet we jemöýi müdirligini gurýarys. Jemöýleriniň çykajylary we abadanlaşdyryş meýilnamalaryndaky ähli bökdençlikler aradan aýrylar».

Şu üç mesele biri-birinden aýry ýaly bolup görünse-de, aslynda birmeňzeş düýp sebäpden gelip çykýar: Din.

Näme diýjek bolýanymy käbir kesgitlemeleri berip, düşündirmäge synaşaýyn:

Türkiýäniň we Eýranyň modernleşme (döwrebaplaşma) tagallalary boýunça ýazýanlar muny hökman Atatürküň hem-de Ryza Pehlewiniň eden işlerini deňeşdirmek arkaly ýazýar. Munuň özi bärden gaýdýar, iki ýurduň döwlet-din gatnaşygyny şu döwre gysyp goýaýmak ýalňys. Özem şu ýalňyslygy konserwatiwler we syýasy yslamçylar has köp goýberýär. Eýsem:

Osmanlydan Türkiýe respublikasyna üýtgeşsizligine miras galan bir zat bar: Döwlet dini ulgamy elmydama gözegçilik astynda saklady.

Mysal üçin, şeýhulyslamlygyň wagtyň geçmegi bilen özgermegi

muña güwä geçýär. Şeýhulyslamlyk ilkibaşdaky gowşak edaralygyndan, döwlet merkezleşdikçe kuwwatly edara öwrüldi. Şeýlelikde dini ulgamyň özygtyýarlylygy azaldy. Şeýhulyslamlyk Mahmyt II-niň geçiren reformalary ýaly her bir işde beren fetwalary bilen döwletiň ýanynda durdy.

Döwletiň dini ulgamyna gözegçilik güýçlendigiçe Baby-Meşihat we Mejlisi-Meşaýyh guruldy. Meselem, şu edaralar arkaly döwlet tekgeleri düzgünleşdirdi, kethudalaryny-da özi belledi.

Hawa, Osmanlynyň döwlet tradisiýasy gönüden-göni Türkiýe respublikasyna miras galdy. Şonuň üçin ABŞ-daky ýa-da Fransiýadaky ýaly dini ulgam dolulygyna döwlet işinden gyra zyňylmady. Munuň özi döwletiň merkezinde bolan dini ulgam garaýşydy...

Atatürküň edişem şudy.

Aslyna garanda, Mahmyt II-niň ýa-da Abdylhamyt II-niň edişem şunuň ýalydy.

Respublikan režim bilen aslynda diňe edaralaryň ady we daşky formasy üýtgedi. Dini işler ministrligi dini ulgamy dolulygyna diýen ýaly eline aldy. Şeýh Sait gozgalaňy boldy welin, döwlet gözegçilik edip bilmedik tekgelerini we zawiýelerini ýapdy. Mundan beýläk Dini işler ministrliginden başga hiç bir alternatiw toparlanmanyň işine rugsat berlenokdy.

Türk döwleti dini guramalary öz garamagyna aldy, Eýran sefewilerden soň gajarlaryň döwründe we ondan soňky döwürlerde dini guramalara köplenç özygtyýarlylyk berdi. Şa Pehlewi hukuk, bilim ulgamlarynda durmuşa geçiren işleri bilen dini ulgamy gözegçilik astyna almaga synanşanam bolsa, munuň hötdesinden gelibilmedi.

1979-njy ýylda gurlan teokratik döwlet bolsa din adamlaryny «synpa» öwürdi. Din adamlaryndan düzülen we Ymam Mätiniň ýerine işlemeli edilen «Welaýaty-Fakyh» diňe syýasaty däl, dini ulgamyň üstünde-de gözegçiligi ýola goýdy. «Jumga yamlary» we başgalar döwlet aparatyna alyndy. Eli «ýaragly» Rewolýusion önbaşçylygyň absolýut hökmürowanlygy dini ulgamyň özygtyýarlylygynyň soňuna nokat goýdy.

Jemlär bolsam:

1). Eýran häzir dini ulgamyň döwletleşmeginiň krizisiniň başdan geçirýär. (Galyberse-de, soňky ýyllardaky bolup geçýän wakalaryň ýeke sebäbi diňe bulam däl).

2). Türkiýede häkimiýet alawylary-da döwlet işine goşup, Osmanlydan Türkiýä döwlet tradisiýasyny dowam etdirýär.

Birinji gezek sünnilerden tapawutlanýan başga bir mezhebiň – alawylaryň käbir çykdaýylarynyň tölenmegi ýaly döwlet derejesinde iş edildi. (Munuň dogrudygý ýa ýalňyşdygy aýratyn ýazgynyň gürrüňi).

3). Hökümetiň başýapynjasyny Konstitusiýa girizmek islemesi-de dini ulgamyň döwlet gözegçiligine alynmagynyň netijesidir.

Sorag şu:

Dini ulgamyň döwletiň gözegçiligi astyna girmegi dogrudy ýa ýalňyş?

Samahyllylara esaslanýan dawa-jenjelleşmekden ýaňa şu ýazanlarymyň üstünde jedelleşip biljek medeniýetimiz-maglumat gurşawymyz ýok, gynansak-da! Haýp, käbirleri jahyllykdan peýda gazanýar...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 11.10.2022 ý. Publisistika